مەرگنامەی فەلسەفەی ستۆیسیزم (ڕواقی) لە ساتەوەختی پەتادا … ئازاد حەمە – بەشی 19

ترس لە مەرگ نەبایە نە فەلسەفە دەبوو نە ئاین
شۆپنهاوەر Schopenhauer

پێشەکی: لە بەرایی ئەم بەشە هێما بۆ ئەوە دەکەین، بەو شێوە شرۆڤەکردنە قایلیین کە پێوایە فەلسەفە لە گشت سەردەمەکانا پێویستیبووە. هەر فەلسەفە ڕێگایەکیشبووە بۆ گەیشتن بە چارەسەری کێشە سەرەکییە ڕۆژانەییەکانی مرۆڤ و بەرچاوڕوونی بەم مرۆڤەش تا ئەو جێگایە داوە کە ناهەموارییەکان تێدەپەڕێن. ڕاستە فەیلەسوفەکان لە بەرەی پێشەوەی پەتای کۆڤید-19 نیین، لە جۆرە ڕۆڵێکیان هەیە کە دەکارن بیگێڕن. لە هەموو دۆخێکدا فەلسەفە شتێکی بۆ وتن هەیە، لەم ساتەوەختە پەتایە فەلسەفەی ستۆیسیزم (ڕواقی) Stoicism گونجاوترین شتە. هەر زووش سێنێکا Senecaی گەورە بیریاری ڕۆمانی و یەکێک لە ڕابەرانی فەلسەفەی ستۆیسیزم ئەوەی بە گوێمانا چرپاندووە کە ناشێت سەبارەت بە شتگەلێك ڕاڕابین سەروی توانا و ویستی ئێمە بێت. داوا لە خواوەندیش دەکات ئارامیی پێببەخشێت، بوێری پێبدات بۆ گۆڕینی ئەوەی لە توانایدا نییە، دانایش تا بکارێت شتەکان لێکدیبکاتەوە. ئەوەش بۆ ئەوەی ئەو شتانە پەسەندبکات توانای گۆڕینیانی نییە.
زۆربەی بیریاران وایدەبینن، فەلسەفەی ستۆیسیزم لەناو زانینگا فەلسەفییەکانا تاکە فێرگەیە مرۆڤەکان ڕادەهێنێت لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی هەستی خراپ و لاواز، لەسەر سنوردانان بۆ ترس لەکاتی تەنگژەکانا. لەم حاڵەتەی ئێستادا، کە پەتای کۆرۆنا داگیریکردوین، ترسەکان ئاقاریان لێبوەتەوە، گەڕانەوە بۆ خوێندنەوەی تێکستی فەلسەفی و بەتایبەت فەلسەفەی ستۆیسیزم (و فەلسەفەی ئێپیکۆریزم Epicureanism) لە هەڵکشاندایە. سەرباری ئەوە، زانینەکانی فەلسەفەی ستۆیسیزم لە مێژووی فەلسەفە هەمیشە جێی تێڕامان بوونە و بەشێکیش لە بزاڤ و ئاقارە فەلسەفییەکانی ڕۆژئاوا خۆیان لە پەنای ئەم فەلسەفەیەدا مەڵاسداوە و پەیتا پەیتا دید و ڕوانینیان لەوە قەرزکردووە.
لەم بەشە جگەلەوەی مانای فەلسەفەی ستۆیسیزم بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئێش، ناساغی و مەرگ بەکورتی بەرباسدەخەین، کە ئەوەش وێنەیەکمان

لەسەر ئەم فەلسەفەیە پەند بەخشەت كە هەڵگری جۆرە بنەمایەكی فەلسەفی تايبەتە، ئاوڕێكی خێراش لە "تێڕامانەكان"ی ماركەس ئۆرێليۆس Marcus Aurelius دەدەینەوە، كە تاكە ئیمپەراتۆر و فەیلەسوفە لە شارستانی ڕۆمانی و ئەوروپایی. ماركەس ئۆرێليۆس ئەو تاكە سياسییەیە كە فەیلەسوفی شاریشە. ئەو جۆرە كەسەیە پێشتر ئەفلاتون لە دیالۆگی"كۆمار" پێیوتوین: كارگێڕی سیاسیانەی شار پێویستە بەدەست فەیلەسوفەوە بێت. ئەوەی ئێمە لەم بەشەدا گەرەكمانە قسەهێنانەئارایە لەبارەی مانای فەلسەفەی ستۆیسیزم لە ساتەوەختی پەتای كۆرۆنا، كە لەنێو ڕوناكبیر و هزرەڤانانی جیهان گرنگی بە گێڕایەوە (لە ڕاستیدا ئەو گەڕانەوەیە بە فەلسەفەی ئەپیكۆریزمیش بوو، كە سەرچاوە لە دیدگا فەلسەفییەكانی ئەپیكۆر Epicurus ەوە هەڵدەگرێت). هەر لەم بەشەدا بەلای باسی ترس لە مەرگ تێدەپەڕین كە دروستكەری خەمەكییە و یەكێكیشە لە جۆرە دیارەكانی ترس. فەلسەفە كە وتنی خۆی لەبارەی ترس لە مەرگ هەیە لە ئاستێك ئەو وتنە بە ڕەواندنەوەی ترسەكە دەخەینەگەڕ كە مەرگنامەی فەلسەفەی ستۆیسیزم لەخۆ بگرێت.

فەلسەفەی ڕواقی (ستۆیسیزم) هەڵگری چ بنەمایەكی فەلسەفییە؟

فەلسەفەی ستۆیسیزم لە سەدەی سێی پێش زایین هاتەتەكایەوە و پێنج سەدە بەردەوام بووە. ئەم پێنج سەدەیە بەم جۆرە بووە: سێ سەدە لە كۆتای سەدەكانی پێش زایین لە یۆنانی كۆن و دوو سەدەكەی تر لەناو شارستانی ڕۆمانی ،كە سەدە زایینەكانن، پەرەی بەخۆیداوە. دواتر لە سەدەی پێنجی زایین لە شارستانی رۆمانی، كە شوێنی نەشونمای فەلسەفەی ڕواقی بووە، فەرگە فەلسەفییە ڕواقییەكان لەم شارستانیە بەرەو داڕمان ڕۆشتوون، ئەمەش دوای گەشەی تووندی تەوژمی مەسیحایی كە لەو دەمەدا ئەم تەوژمە لەتێك بیری بیریارە ڕواقییەكان یەكینەگرتوە تەوە.

فەلسەفەی ستۆیسیزم، كە لەژێركاریگەریی زانینەكانی زێنۆنی ڕواقی Zeno of Citium، پاش ئەریستۆ ،لە ژینگەیەكی ئەسینای، هاتەتەكایەوە تا دوای ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی یۆنانیش، واتە پاش زایین، بە چەند سەدەیەك هەر بەردەوام بووە. ئەڵبەتە گەشە و داڕمانی ئەم فەلسەفەیە پەیوەندیەكی زۆری بە هەل و مەرجی سیاسی و كۆمەڵایەتی ئەو دەمەی یۆنانەوە هەبووە: بڵاوبوونەوەی جەنگ، ناساغی، هەژاری و ناهەمواری. شایانی زانینە، شارستانی یان چاخی هەلێنیستی Hellenistic Age لەگەڵ مەرگی ئەلەكسەندەری گەورە دەستپێدەكات، 323 پێش زاین، و لەگەڵ هێرشی ڕۆمانی بەسەر یۆنان

کۆتایی دێت و لەوێوە چاخێکی تر بەناوی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی سەرهەڵدەدات. مەبەست چاخی هەڵنیستی لەدەوروخولی 323 ی پێش زایین تا پێش دەرکەوتنی زایین بە نیو سەدە بەردەوامدەبێت. بەمەش ئەم شارستانییە کاتێك ئاوادەبێت کە یۆنانی کۆن لەناو ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی دا دەتوێتەوە، کە ئەوەش دەکاتە 146 پێش زایین، واتە دوای داگیرکردنی یۆنان لەلایەن ڕۆمانەکانەوە. شایانی باسە، شارستانی هەڵنیستی کە دەوڵەمەند و ناسراو بووە تایبەتمەندی شارستانی خۆی هەبووە و خۆشی تەنیا لەناو یۆنان گەمارۆنەداوە و هەوڵی چوونەنێویەکدیشی لەتەك کولتوورەکانی تر داوە و ، قۆناغی داگیرکاری یۆنانیش لە ئاسیا و ئەفریقا و ئەوروپا هەر لێرەوە دەستیپێکردووە. لەم ساتەوە کولتووری پووختی یۆنانی ووردە ووردە بەرەو نەمان دەچێت و بە کولتووری بێگانە تێکەڵدەبێت. بەمجۆرە لەم قۆناغەدا کولتووری یۆنانی لە دەرەوەی یۆنان بڵاودەبێتەوە و کاریگەری ئەم کولتوورە سنوری یۆنانی تێدەپەڕێنێت. ئەمەش بەردەوام دەبێت تا دەرکەوتنی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی. لەو دەمەدا جگەلەوەی پەرەسەندنی هزری لەبواری زانست (بیرکاری، فەلەکناسی، فیزیا) و هونەرە جوانەکان شوێنپێدیاردەبێت خەرمانەی فەلسەفیش دەگاتە ئاستێکی بەرز. هەر لەم قۆناغەدا، لە چاخی هەڵنیستیدا، هەندێك ڕەوتی فەلسەفی (ستۆیسیزم، ئەپیکۆریزم، سینیزم Cynicism) سەرهەڵدەدەن کە تائەستاش کاریگەریان لەسەر فەلسەفەی جیهان بەسەلمێنەوە دیارە.
فەلسەفەی ڕواقی (ستۆیسیزم) ڕەوتێکی فەلسەفیی بووە بە بایەخدان بە عەقڵ وەك شتە سەرەکییەکەی ژیانی بوونی مرۆڤ. باوەڕی سەرەکی ئەم فەلسەفەیە خۆی لەوەدا پووختدەکاتەوە کە خۆشی مرۆڤەکان ئەو دەمە دەستپێدەکات باوەڕ بەوە بهێنن کە ڕووداوەکان لە دەرەوەی توانای ئەوانە و ئەوەش کە لە سروشت دا هەیە بەهۆی عەقڵەوە پێیدەگەین. مرۆڤ بەپێی ئەم فەلسەفەیە پێویستە لە هارمۆنیدا بێت لەتەك سروشت، چونکە ئەوە عەقڵە دادوەری بەسەر سروشتی مرۆڤەوە دەکات و خواوەندیش لەناو ئەم جیهانەدایە کە ئەمەی تەنیوەتەوە و عەقڵیش کار لەسەر جیهانەکەمان دەکات. خواوەند لەناو جیهانی ئەمەدایە. جیهانی ئەمە لە دەرەوەی ئەم خواوەندە نییە. بەم جۆرە بێت بەختەوەری لای فەیلەسوفەکانی ئەم فەرگە فەلسەفییە (ئەپیکتێتۆس، سێنەکا، مارکۆس ئۆرلیۆس و ..هتد) دوا ئامانج نییە، تەقلایەکە بۆ گەیشتن بە ڕاستی. بەپێی تێگەیشتنی فەلسەفییەکانی ئەم فەرگە فەلسەفییە، بەتایبەت زینۆنی سیتیۆمی Zeno of Citium ، (کە دامەزرێنەری فەلسەفەی ستۆیسیزمە، لە 334 ی پێش زاین هاتۆتەدونیا و هاوڵاتییەکی فینیقی بووە و دواتر بەرەو ئەسینا کۆچیکردووە و

لەو فەلسەفەیکردووە) مرۆڤی باش ناشێت بکەوێتە ژێرکاریگەری هەڵچوونەکانی و شەیدای چرکە خۆشەکانی بێت. کۆنترۆڵکردنی سۆز و هەڵچوونەکان دەمانگەیەنێتە زانین. فەلسەفەش لەسەر دەستی ئەم بیریارە، زێنۆنی سیتۆمی، بەرەو مەشقکردن لەسەر ژیان دەچێت. لەبەرەوە فەلسەفە بەشێوەیەک خۆی نمایشدەکات کە خۆشی نییە، هەڵبژاردنی شێوازێکە بۆ ژیانکردن. هاوکات دورکەوتنەوە لە ترس، لە ئازار و لە بەدەستهێنانی چێژ بەشێکە لە فێربوونە فەلسەفییەکانی ئەم ڕەوتە فەلسەفییە. ئەوەش کە فەیلەسوفە ڕواقییە ڕۆمانییەکان پاکڕەوشتی دەکەن بە بناغە بۆ بەختەوەری. لە دیدی ئەم فەلسەفەیەوە مرۆڤ بەئەوەی بگات بە پاکڕەوشتی (فەزیلە Virtue) ، کە باشە بەرهەمدەهێنێت، ئەم مرۆڤە پەیوەستی بەوەیە خۆی لە ترس، بەغیلی، ئەڤینێکی شێتانە بەدووربگرێت. هەرچی چێژ، تەندروستی و دەوڵەمەندییش، ئەڵبەتە، بەو مەرجە باشە پێکدەهێنن کە پاکڕەوشتی بکارێت بەکاریبهێنێت. پاکڕەوشتی پێش ئەوەی پەیوەندی بە مرۆڤەوە بێت ویستی یەزدانە (ستۆسیزم). مرۆڤی باش ئەو مرۆڤەیە ڕەفتارەکانی باشە نەك قسەکانی.

بەواتایەکی دی، بەچوونەکانی بیرمەندانی ستۆیسیزمی ڕۆمانی ڕەهەندی فەلسەفی خۆیان هەیە: ئەوەتا سێنەکا دەڵێت: جێغت لەوەمەکە نیتە، بەختەوەربە بەوەی هەتە یان گەیشتن بە ڕێگری ئاماژەیە لەسەر سەرکەوتن، بوونیش بە مرۆڤی پاکڕەوشت مەرجە ببێتە ئامانج بۆ مرۆڤەکان بەپێی مارکۆس ئۆرێلیۆس. لەبەرەوە بەو تێگەیشتنە فەلسەفییە ئاشنادەبین کە، زانینەکانمان سەبارەت بە جیهان، پێگەی ئێمە لەو جیهانە، لە ئاگامەندیماندا بەشێوەیەك بەرجەستەدەکەن کە پێی بە بوونی خۆمان بەرین. ئەوەش بەمەرجێک ئەو پەیپێبردنە لە پێشەواوی و پێشکاوی بەدەربێت. بۆ؟ چونکە دانا ڕواقییەکان خۆیان و خەڵکیشیان لەسەر خۆڕاگری و ڕووبەڕووبوونەوەی ئێش، ناساغی و بەڵاسروشتییەکان ڕادەهێنا. نەك هەر ئەوە بگرە بەپێی بینینی ئەم فێرگەیە بەدەستهێنانی چێژ و خۆشییەکان وادەکەن مرۆڤەکان ئازار بچێژن و ئەوەش دووچاری خەمۆکییان دەکات کە لای خوارەوە دەینەوەسەری.

پێگەی فەلسەفەی ستۆیسیزم لە بەرەنگاربوونەوەی ئێش، ناساغی و مەرگ

لە فەلسەفەی ستۆیسیزمەوە فێری ئەوە دەبین، خۆدابڕان لە جیهانی دەرەکی چارەسەرە بۆ زاڵبوون بەسەر ئێش، خەمۆکی و پەشێوی. ئێمە وادەکات بەختەوەری بۆ جیهانی دەرەکییەوە نەبەسترێتەوە. گرێدانەوەی تەندروستی، خۆشەویستی و پلەوپایە بە بەختەوەرییەوە وادەکات بەختەوەری پابەندی جیهانی دەرەکی مرۆڤ بێت نەك خودی

کەسەکان. هیچ گۆڕانەکیش بەتەسەر ئەو جیهانە کاردانەوەی لەسەر بەختەوەری دادەنێت. کێشەکە لەڕەوە دەستپێدەکات کە فاکتەری دەرەکی بەختەوەری دیاریدەکات نەک شتێکی تر. بەپێی بۆچوونی فەلسەفەی ستۆیسیزم ئێمە دەسەڵاتمان بەسەر ئەو فاکتەرانەوە، جیهانی دەرەکییەوە، نییە. هەژاری، ناساغی، ئێش، ئاوارەیی، جیابوونەوە یان خیانەتی خێزانی و زۆر شتی تر دەکرێت ڕووبدەن و سەرلەبەری بەختەوەری مرۆڤ تێکبدەن، لێ ناشێت پێمانوابێت دەکارین ئاقاری شتەکانی دەرەوەی خۆمان بگۆڕین. ئەپیکتێتەس Epictetus ، کە لە سەدەی یەکی زایین ژیاوە و یەکێکە لە بیرمەندە دیارەکانی فەلسەفەی ڕواقی یۆنانی- ڕۆمانی، پێیوابووە ئەوەی پاڵپشتی بەختەوەری مرۆڤدکات ڕۆحە (ناخە) نەك شتە دەرەکییەکان. هاوکات ڕاشکاوانە فێری ئەوەشمان دەکات تەنیا سەبارەت بەو شتانە ڕاڕابین لە چوارچێوەی قەڕاڵستانی (دەسەڵاتی) خۆمان دێتەڕوودان. ئەوەش کە ڕوودەدات گرنگە، لە لەوە گرنگتر چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەی ڕووداوەکانە. ئازار دێت، چونکە هەیە. ئازار گرنگە، بەڵام زاڵبوون بەسەر ئازار گرنگترە. پەتا کە بڵاودەبێتەوە یان جەنگ کە هەڵدەگیرسێت لە دەرەوەی ویست و تواناکانی ئێمەوەیە، بۆیە خۆپارێزی لە پەتاکە یان جەنگەکە گرنگە. لافاوەك، بورکانەك، هەرەسەکی بەفر هەموو ئەمانە لە دەرەوەی دەسەڵاتی ئێمە دێنە ڕوودان و کاری ئێمەش خۆدەربازکردنە لێیان. بۆیە سەرەکیترین تەوەرەی فەلسەفەی ناوبراو ئەوەیە کە مرۆڤەکان بەوە قایلبن ڕێبەدیدەکەن. لە بەرئەوەی تەندروستی و بەختەوەریمان پەیوەندی بە خودی خۆمانەوەیە ئێمە وادەکات هەموو ڕووبەڕووبوونەوەیەکی خەم و پەژارەیی سەرئێشمان بۆ دروستبکات. بەدییەکان بە بۆچونی ئەم فەلسەفەیە شتێکی ناوکۆییە و لە بیرکردنەوەماندا ئامادەیە. بیرکردنەوەمان وایدبینێت ئەمە هەژارین و پێویستمان بە سامانێکی زۆرترە. واتە بیرکردنەوەمان پێماندەڵێت بەدی هەیە و لە کوێ ژیانیشماندا ئەو بەدییە خۆی مەڵاسداوە. بەدیوەکەی تری، ئەم فەلسەفەیە پێیباشە مرۆڤ ئەوە بکات کە پێدەکرێت. بیرکردنەوە لەوەی کە پێناکرێت چاترە دەستبەرداری بێت ئەگەرنا پەرێشانی و شکستی بەدەهێنێت.

بوون بە ڕواقی (stoic) واتە هەڵبژاردنی شێوازێکی تر لە ژیان. باشە ئەو جۆرە ژیانەی ڕواقییەکان هەڵیانبژارد لەتەك ژیانی مەدەرن، کە ژیانی ئێستامانە، دەگونجێت؟ بە هەمووان ڕوونە کە شتێکی سانا نییە ژیانی ئێستامان مۆرکی ژیانی ڕواقییەکان لە تەکخۆیدا هەڵبگرێت، لە گومانیشیناوەت خودی ژیانە ڕواقییەکە گەلەك تەندروستە. گۆڕینی ژیان بەرەو ژیانێکی ڕواقیانە چەند پێویستە هێندەش سەختە. بوون بە

کەسێکی ڕواقی لەلایەك هەڵبژاردنی شێوازێکی ترە بۆ (ژیان، خۆشەویستی، بیرکردنەوە)، لەلایەکی دی نزیکبوونەوەشە لە ژیان، لە ژیانە ڕاستەقینەکە، کە لەتەك وڕێنە لە دابڕان□دایە. ئەمەش لەو سەرەوە دەبێت بە هەڵبژاردنی ژیانێکی ئاواڵە و سەرەتایەك بۆ پەیمانبەستن لەتەك خودی خۆدا. ئەم پەیمانبەستنە سانای دەخاتە ناو ژیانەوە و بەختەوەریش لەتەکخۆیڕا دەهێنێت. لێرەوە لە ناگرنگەوە بۆ گرنگ دەچین. خۆدەربازکردن لە ناگرنگ سەرەتای ژیانێکی ڕواقییە. ڕەنگە هەموو بپرسین ژیانی ناگرنگ چ جۆرە ژیانێکە؟ ئەو جۆرە ژیانەیە لە چێژ، سانایی و خۆشی لێوانلێوە. چۆنیەتی باشژیان غەمی گەورەی ئەم ب□زاڤە فەلسەفییە بوووە، لێ باشژیانیان بەو جۆرە ڕاڤەکردووە کە ڕێگاچارەیە و دەشکارێت ئاسایشی دەروونی بۆ مرۆڤەکان دروستبکات. بەمە ئامانجی ئەم فەلسەفەیە هەر لە سەرەتاوە خۆشبەختی و ڕۆحخاوێنی مرۆڤ بووە، ئەڵبەتە توانای ئەم مرۆڤەش لە زاڵبوون بەسەر بێهیوای و خەمۆکییەکانی.

ڕەنگە هەموو بپرسین کە هەڵوێستی ڕواقیەك لە ساتەوەختی ئێستادا دژ بەم پەتایە چۆنە؟ دیارە ئەم پەتایە ترس و شڵەژانی لەتەك خۆیڕاهێناوە، فەلسەفەی ڕواقیەکانیش بەوە ناسراوە کە شێوازی خۆی لە مامەڵەکردن لەتەك ترس و شڵەژان هەبووە. بیرمەندە گەورەکانی ئەم فەلسەفەیە ڕۆڵەی ساتە تەنگژاوییەکان بوونە و خورپە و مەترسیەکانیان بینیوە و بەداناییەکانیان خۆیان و خەڵکیشیان لێبەدوورگرتووە. هاوکات بیرمەندە بەتەمەنەکانی ڕێبازی فەلسەفەی ڕواقی (سێنیکا ، ئێپیکتێتۆس، مارکۆس ئۆرێلیۆس) فێربوونەکانیان ڕاستەوخۆ سەبارەت بە ئازار و ناخۆشیەکانی مرۆڤ بووە و کاریشیان لەسەر ئەوە کردووە ئەم مرۆڤە لە نەداری، درم، جەنگ و ئاشووب حاڵیبێت و ، هەچ کارێکیش کە دەستی دەداتێ وەک دوا کاری خۆی تەماشایبکات.

دیدی ڕواقیانەی ماسیمۆ پیگلیۆچی سەبارەت بە کۆڤید-19

نوسەری ئیتاڵی ماسیمۆ پیگلیۆچی Massimo Pigliucci بەخێرهاتنماندەکات بۆ سەدەی کۆڤید-19 لەکاتێکا ئێمە پێمانوایە ئەم پەتایە ناشێت وەک سەدە ببینرێت، ئەوەش بەگوێمانا دەچرپێنێت کە ئەم پەتایە بەجۆرێك هاتووەتەناو ژیانمان خۆی لێکردووین بە واقعێکی نوێ. ڕاستە هەر لەم ساتەدا گەلێك بۆچوونی پووچ تایبەت بەم ڤایرۆسە وترا، بەشێك لە پیاوانی دەوڵەت پێیانوابوو پێویست بە ترس ناکات، بەڵام لەڕاستیدا هۆکاری ڕواقیStoic سەبارەت بە بوونی پەتای کۆڤید-19 لە ئێستا و وەکی تر بۆ هەموو جۆرە پەتایەکی تر لە ئایندە لەئارادایە. لەم بارەیەوە ئەم ڕوناکبیرە ئیتالییە

ڕێڕەوەکەی ڕواقی سێ لایەنە (فیزیا، لۆجیك و ڕەوشت) بە ڕاڤەکردنی ئەم پەتایە دەخاتەڕوو. وشەی فیزیا لای ڕواقییەکان دەمانباتەوە ناو لێکدانەوەیەکی فراوان بۆ تێگەیشتن لە جیهان. هەر ئەوەیە کە ئێستا بە زانستە سروشتییەکان و مێتافیزیك هاتەتەناساندن. هەرچی لۆجیکە فەلسەفەی ستۆیسیزم تێگەیشتنێکی فراوانتری لەسەر هەیە لە چاو فیزیا. لۆجیك هەموو ئەو تێگەیشتنانە دەگرێتەوە کە گونجاون. هەرچی ڕەوشتە لە دیدی ڕواقییەکان شتێك لە فیزیا و لۆجیك فراوانترە. لەبەرئەوەی ڕەوشتی ڕواقی تەنیا ڕاست و هەڵە ناگرێتەوە، ئەوەی بەلای ئەم فەلسەفەیەوە گرنگە ژیانێکی باشژیانانەی مرۆڤەکانە.

لەسەر بنەمای تێگەیشتنی فەلسەفی دیۆجین Diogenes ئەم بیریارە ئیتالییە پێماندەڵێت: لە هزری فەلسەفی ڕواقی دا ڕێباز doctrine ی فەلسەفی سێ کوچکەییە: فیزیا، ڕەوشت و لۆجیك. فەلسەفە دەشێت بە ئاژەڵێك بشوبهێنرێت. لۆجیك ئێسك و دەمارەکانیەتی. ڕەوشت گۆشتەکانی لەشیەتی. فیزیاش بریتییە لە ڕۆحی. هەندێکی تر فەلسەفە بە هێلکە دەشوبهێنن. توێکڵەکەی ئەم هێلکەیە لۆجیکە. سپێنەکەی ڕەوشتە. زەردێنەکەشی فیزیایە. هەشە فەلسەفە بە کێڵگەیەکی بەپیت دەشوبهێنێت. لۆجیك سیاجی کێڵگەکەیە. ڕەوشت بەروبوومەکەیەتی. فیزیاش خاك یان دارەکانە. بەپێی ئەم هەڵکارییە فەلسەفییەی ڕواقییەکان بەتەنها ڕەوشتی گونجاو لەژێرسایەی لۆجیك و فیزیای باشدا شیاوە. ئەو دەمە ژیانێکی باش، گونجاو، دەژیین کە عەقڵ و گەواهی بەکاردەبەین.

ئەم بیرمەندە ئیتالییە، ماسیمۆ پیگلیۆچی، کۆڤید-19 لە ڕوانگەی هەڵکارییەکی فەلسەفی ڕواقییانەوە سێکوچکەی (فیزیا، ڕەوشت و لۆجیك) ڕاڤەدەکات. سەرەتا فیزیای کۆڤید-19 باسدەکات. لەو ڕووەشەوە هێما بە ئەوە دەکات کە ئەم ڤایرۆسە سەر بە خێزانی Coronaviridae یە (واتە ڤایرۆسە کۆرۆناداریەکان). ئاشکرایە وشەی کۆرۆنا corona وشەیەکی لاتینییە. ڤایرۆسەکە ئەو فۆرمە وەردەگرێت کە کۆرۆنا(تاج) هەیەتی. کۆرۆناڤایرۆسەکانی تر، مێرس MERS (Middle East respiratory syndrome) و سارس، شتی هاوبەشیان هەیە. ئەم نوسەرە پێیوایە ئەنفلەنزای باو کۆرۆناڤایرۆس نییە، چونکە سەر بە خێزانێکی ترە کە پێیدەوترێت Orthomyxoviridae . ئەم دەستنیشانکردنە بۆ ئەم نوسەرە ئیتالییە مانای خۆی بۆ دیاریکردنی کۆنتێکستی بایۆلۆجی کۆڤید-19 هەیە.

بەشێك لەو ڕاستیانەی ئەم فەیلەسوفە ڕواقییە سەبارەت بە کۆڤید-19 دەیخاتەڕوو بریتیین لە: تائێستا ڤاکسین بەرهەمنەهاتووە. چارەسەرێکی کارا لە هەنووکەدا بوونی نییە. گەلێك شتی پراکتیکی هاتەگۆڕێ کە پێویستکرا بکرێن: دەستشتنی بەردەوام، بە تایبەت کە لە

پەیوەندیدا بین بە کەسێکەوە یان لە دەرەوە بووبێتین. مانەوە لە مالەوە و پیادەکردنی دووری کۆمەڵایەتی. شلەمەنی زۆر خواردنەوە.
پێویست بە ماسك ناكات تەنیا کە نەخۆش بین یان لە پەیوەندی بین بەوی ترەوە. ماسك ڤایرۆس لەناوناب□ات، لێ شیاوی پێوەبوون ک□م□د□کاتەوە. ئەم نوسەرە گومانناکات کە کۆڤید-19 پتر لە ئەنفلۆنزای وەرزی، سارس، هەڵاوسانی جگەر یاخود HIV تەشەنەکەرترە، بەڵام کەمتر لە سورێژە، دڕکە و مێکوتە یان سیل تەشەنەکەرترە.
ڤایرۆسە باوەکان لە ماوەی 3 ڕۆژێك نیشانەکانیان دەردەکەوێت هەرچی کۆڤید-19 یە لە ماوەی 5 بۆ 7 دەردەکەوێت. نیشانەکانی زۆر گشتین و لەتەك ڤایرۆسەکانی تر هاوشێو□یان هەیە: کۆکە، بەرزبونەوەی پلەی گەرما، سکچوون تادەگاتە گرفتکەوتنە هەناسەدانەوە. ئەوەی بۆ ئەم بیریارە ڕواقیناسە گرنگە ئەوەیە کە ڕواقییە کۆنەکان بەم جۆرە ناساغییانە ئاشنا نەبوونە، لێ لە دەمی خۆیاندا مامەڵەیان لەتەك نەخۆشییە تەشەنەکەرەکان کردووە. ئەو ماوەیەی سوکرات لە شاری ئەسینا ژیاوە شارەکە دووچاری تاعون بووە، ئەوەش ساڵی دووەمی شەڕی پێلۆپۆنیسی Peloponnesian (شەڕی نێوان ئەسینا و سپارتا) بووە.
مارکۆس ئۆرێلیۆسی ئێمپراتۆری رۆما، کە فەیلەسوفێکی ڕواقی بووە، توانیویەتی ئێمپراتۆریەکەی لە تاعونی ئەنتۆنی بپارێزێت کە ئەوکاتە تاعونی ناوبراو زۆرترین کەسی لەناو ئیمپراتۆریەکە کوشتووە. بەواتایەکیتر، تاعون یەکێك بووە لەو هەڕەشانەی سەدە کۆنەکانی ماندووکردووە.
لەسەر قسەی ئەم ڕوناکبیرە ئیتالییە گرنگە بزانین لۆژیکی ڕواقییانەی کۆڤید-19 لە چی خۆی پووختدەکاتەوە؟ ئایا پێویستە لە کۆڤید-19 بترسین؟ ترس تێپەڕاندنێکی س□زنامێزانەی ژیرییە کە لەتەك ڕواقیەکی دونیادیدە و هۆمانییەکی سێکولاردا یەکناگرێتەوە. دۆزەکە شایانی ئەو ترسە گەورەیە نییە کە بەرۆکمانی گرتووە. توشبوون بە ڤایرۆسەکە ئەو ترسە گەورەیە ناهێنێت هیچ نەبێت ل□ بەر ئەوەی کە ڕێگای چارەسەر زۆرە و ئەوجار کاتێك تەندروستین بێ کێشە تێیدەپەڕێت. ڕواقییانە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم ترسە بە بۆچوونی ئەم نوسەرە ئیتالییە بریتییە لە بەکاربردنی ژیری و زێدەڕۆینەکردن لە مەترسی. ڕاستە ڤایرۆسەکە سەرچاو□ی □□اییە، بەس چاترە مامەڵەیەکی میانەڕەوانە لەتەك ئەو ترسە بکرێت لە ڤایرۆسەکەوە دێت و زێدەڕۆی بە زانیارییەکانەوە نەکرێت. شێوازی ڕواقیەکەی ئەم بیرمەندە ئیتالییە سەبارەت بە ترس لەم ڤایرۆسە بریتییە لە خۆبەدوورگرتن لە زێدەڕۆیی و بەکابردنی ژیریی بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو ترسەی ڤایرۆسەک□ ب□□اویدەکاتەوە. هەرچی ڕەوشتی ڕواقییانەی کۆڤید-19ە بەوە پێناسەدەکات کە ڕواقییبون تایبەتمەندی گەردوونا ویبوون بە

مر□ق د□بەخشێت. واتە تۆ گرنگی بە گشت مرۆڤایەتی دەدەیت نەک تەنیا بەخۆت. لێرە نووسەر نموونەیەك لەسەر ئەو جۆرە ڕەوشتە دەهێنێتەوە: پێویستناکات ماسکێکی زۆر لە ماڵەوە خەزنبکەین، چونکە ئەوە دەبێتە هۆی کەمبوونی ماسك و ئەوەش کە ئەوانیتر پێویستیان بەو ماسکە هەیە، بەتایبەت کارمەندانی تەندروستی. لایەنێکی تر کە بۆ ئەم بیریارە ڕواقییە شایانی سەرنجە ئەوەیە کە هەوڵدەین لە خەڵك دووربکەوینەوە، ڤایرۆسیان بۆ نەگوازینەوە و تاپێشمانبکرێت ترس لەسەر ڤایرۆسەکە بڵاونەکەینەوە. گەر بتوانین هاریکاری مادیش بۆ ئەو شوێنانە کۆبکەینەوە پێویستیان پێیەتی، بەتایبەت وڵاتانی هەژار (ئەفەریقا بۆ نموونە). ئەو دەمەش دووچاری ڤایرۆسەکە دەبین پێویستمان بەوەیە ڕێکاریەکان پێڕەوبکەین و خۆمان لە ترس بەدووربگرین. تەنانەت کە ناساغیش دەبین دەبێت زۆر بە لوتفەوە ما□□□ ل□تەك کارمەندانی پێشیپێشەوەی تەندروستیدا (پزیشکەکان و سستەرەکان) بکەین. گرنگ لە کاتە سەختەکانا پاکدامێنی ڕەوشتی خۆمان نیشاندەین. ئەم جۆرە هەل و مەرجانە، لەژێرسایەی ڤایرۆس، گومانی ناوێت دووچاری سەختی، شپرزەیی، چەرمەسەری و ئازارێکی زۆرماندەکات. کۆتا ئەوەش دەڵێت کە کۆڤید-19 رووداوێك نییە بۆ کۆتایهێنان بە شارستانی ئێستامان. ژیان لە گۆڕاندایە، ئەمە ئەو وانەیەیە کە فەلسەفەی پێش سوکرات لەسەر دەستی هێراکلیتس بۆیبەجێهێشتووین. بەم جۆرە ئەم بیریارە ئیتالیە دەیەوێت بڵێت: جیهانی پاش پەتاکە گۆڕانی دێتەسەر بەس نەك بەجۆرێك کە ن□ی□ناسینەوە. پێویستیشە ئیش لەسەر سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی بکەین تا ببینە خاوەنی جیهانێکی باشتر لە ئێستا و لە پێش کۆرۆناش.

“تێڕامانەکان”ی مارکۆس ئۆرێلیۆس:
کاتێك فەیلەسوفەکان حوکمدەکەن یان پادشاکان فەلسەفەدەکەن

مارکۆس ئۆرێلیۆس ئەنتۆنیۆس Antoninus Marcus Aurelius ڕێك وتنەکەی ئەفلاتونی بەسەریڕا پێڕەودەکرێت کە پێیوایە ئەو میلەتانەی فەیلەسوفەکانیان حوکمیان ناکەن یان پادشاکانیان فەلسەفەناکەن بەکەڵکی هیچ نایەن. مارکۆس ئۆرێلیۆس پادشا و فەیلەسوفێکی ڕواقیی ڕۆمانییە کە لە ساڵی 121 ی زایین، واتە لە سەدەی دووی زایین، هاتوەتەدونیا. لەماوەی ساڵانی 161 بۆ 180 ی زایین دوا ئیمپراتۆری رۆمانی و فەیلەسوفی ڕواقی ڕۆمانی بووە و یەکێکیش بووە لە شاگردە فەلسەفییەکانی ئێپیکتێتۆس. مارکۆس ئۆرێلیۆس لە نێوان ساڵانی 166-180ی زایینیدا ئیمپراتۆریەکەی دووچاری تاعونە گەورەکە بووە، تاعونی ئەنتۆنی، کە بەناوی ئەم ئیمپراتۆرەوە ناونراوە و پتر لە 5

میلیۆنی ئیمپراتۆرەکەی کوشتووە و بەشەکی زۆریش لە مردووەکان لەناو لەشکری ڕۆمانی دا بوونە. جگە لەوەی مارکۆس ئۆرێلیۆس ئیمپراتۆر بووە، سەرقاڵی کاری سیاسی، سوپا و جەنگیش بووە و خاوەنی بیرکردنەوەیەکی بەهێزی فەلسەفیش بووە. زۆربەی بەچوونەکانی لە نووسینێکا بەناوی "تێڕامانەکان"Meditations کۆکردۆتەوە، کە لە 12 بەش پێکهاتووە، بە چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەی ئازار، نەخۆشی و مەرگ تایبەتکراوە و بناغەیەکی فەلسەفیشی بۆ فەلسەفەی ستۆیسیزم داناوە. جێی سەرنجە "تێڕامانەکان" لە ناو شارستانی ڕۆمانی بە زمانی یۆنانی نوسراوە. لە "تێڕامانەکان" دا پایەداری ڕەوشتی و هزری دەبینین کە دواتر دەبن بە ڕەچکەی فەلسەفی فەلسەفەی ستۆیسیزم. شاتێڕامانی ئەم فەیلەسوفە خۆی لە چەند تێگەیشتنێکدا پوختکردۆتەوە: چۆنیەتی مامەڵەکردن، زاڵبوون بەسەر ئێش، دانبەخۆداگرتن و هەڵنەچوون. ئەم فەیلەسوفە پادشایە بەچوونە فەلسەفییەکانی لە ساتی کێشە و ڕووداوەکان هێنیوەتەوە و کاری لەسەر ئاسوودەکردنی ڕۆح و دەروونی کردووە. پێشیوابووە کە خۆ بەدوورگرتن لە مەترسییەکان بە دوورکەوتنەوە لە خودی ترس دەستپێدەکات. پێتاکە کە ترسی بڵاوکردۆتەوە لە تەك وشەی مەرگ خۆی هاوتاکردووە. لەو ساتەوەختەش کە پێتاکە لەناو سوپا و شارەکانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی بڵاوبووەتەوە ئەم پادشایە سەرقاڵی نوسینی تێڕامانە فەلسەفییەکانی بووە، کە بۆ خودی خۆی و کەسە نزیکەکانی سودی زۆریان هەبووە.

ئەم بیریارە لە تەکەای تێڕامانەکانیدا، کە قووڵ و ناڕووکەشن، وەدووی خودێك دا وێڵە کە لە پەشێوی و شپرزەیی بەدوورە. تێڕامانەکان لەوەوە دەستپێدەکەن کە مرۆڤ بۆ ئەوەی بکارێت بڕیاری باش بدات پێویستی بەوەیە دەستبەرداری شڵەژانەکانی بێت، زەمینە بۆ تێڕامان بسازێنێت و لەناو تێڕامانەکانیشیدا جۆرێك بۆ گفتوگۆی ناکۆتا و کۆتا بدۆزێتەوە. بەپێی "تێڕامانەکان" بێت ئەوەی لە سروشتدا ئامادەیە لە خۆڕا بوونی نییە. هاوکات پێویستی بە بیرکردنەوە لە سروشت، پەیوەندی مرۆڤ بە سروشتەوە گرنگی خۆی لە "تێڕامانەکان" دا هەیە.

هێزی هزری "تێڕامانەکان" لە هەندێك دەمەدا بەرجەستەدەکەین کە مۆرکی دونیابینی ئەم بیریارە پادشایە بە سەلیقەوە دەردەخەن: خۆر یەك ڕوناکی هەیە. گشت جیهانیش، بەهەموو شتەکانییەوە، بوونەوەرێکی زیندووی تاکە. شتەکانی ناو جیهان بە هەمیشە نامێننەوە. ئەوەی لە جیهاندا، لە سروشتدا، هەیە لە شوێنی خۆیدا نامێنێتەوە، شتەکان لە گۆڕان و شتی نوێ جێگای ئەوی پێشو دەگرێتەوە. ئەمە وەك بەشێکیش لە ژیان پێویستمان بەوەیە کاتی خۆمان بژین، تەمەنی خۆمان

تاقیبکەینەوە و لە چاوەڕوانیدا نەژین. ئەم تەمەن و کاتەی ئێستا بەدەستمانەوەیە دەڕوات و چیدی دووبارە نابێتەوە. ئێستاکە کە هەیە، با داگیربکرێت، چاترە وەدووی دواتر و ئەوبەرتە ڕابردووش نەکەوین. خواوەند شیاوییەکانی خستۆتە بەردەستمان، ئەوەی کە پەیوەستمانە باش بەکاربردنی ئەو شیاوییانەیە، ئەوەبەرتە بە لەدەستدانی کات. چاترین شتێك لەم حاڵەتە مەرجە بکرێت بەکاربردنی عەقڵە لەگەڵ بوونی ئامانج و دورکەوتنەوەش لە ڕیاکاری و تەمەڵی. با ئەوەش بکەین کە پەیوەستە بکرێت و کە دواتر بەختەوەریمان پێدەبەخشێت. با بەختەوەریمان نەخەینە چنگ ئەوانیترەوە. گەر عەقڵ، عەقڵێکی تەندروست ، نەخەینەگەڕ ناکارین ئەوە بکەین کە دەبێت بکرێت. ژیانمان بەرهەمی بیرکردنەوەمانە، عەقڵیشمان ئەو بیرکردنەوانە دروستدەکەن. بەدیهێنانی ژیانێکی بەختەوەر بە مرۆڤ پەیوەندی بە شێوازی بیرکردنەوەی ئەو مرۆڤەوە هەیە، کە ئەوەش لە ناخیدایە.

مەرگنامەی فەلسەفەی ستۆیسیزم

فەلسەفەی ستۆیسیزم زۆری لەسەر مەرگ وتوە. مەرگ دەت و وەستانی نییە. پێشوازیکردنیش لە مەرگ بە ئەم فەلسەفەیە لە دەرەوەی دووودەییدایە. سەرگوزشتە فەلسەفییەکانی سەنیکا و مارکەس ئەرەلیەس و ئەوانیتر شاکارە فەلسەفییەکان لەمەڕ مەرگ پێکدەهێنن. ئەوی ئەوان لەوبارەیەوە نوسیویانە مەرگنامەی فەلسەفەی ستۆیسیزم پێکدەهێنێت. مارکەس ئەرەلیەس "تێڕامانەکان"ی کە 19 ساڵەکی خایاندووە لە شەوەی سەرنج نوسیونی بەخەی. بەشێك لە تێڕامانەکانی لە کاتی جەنگ و ناو لەشکرکێشی نوسیوە و هەقایەتی ئەزموونی خۆیین بە خودی خۆی. لەناوجەرگەی شەڕ کە مەرگ ڕاوی ئەم پادشا هزرڤانەی کردووە ڕۆژانە بەدەم سوپاسالارییەوە تێڕامانە ووردەکانی خۆی تۆمارکردووە. تێڕامانەکانی ئەم فەیلەسوفە ڕواقییە لەسەروبەندی مەرگیدا زۆرتر کاریانکردووە و سروشتی مرۆڤیشی بە جۆرێك ڕاڤەکردووە کە جەستەی ئەم مرۆڤە ئاساییە نەخۆشی و ئێش پەلاماریدات و مەرگیش بکاتە دەرئەنجام. ئەو فەربوونانەی لە "تێڕامانەکان" ەوە هەڵیدەهێنجێنین بەوەمان دەگەیەنن کە مەرگ هەر هەیە تەنانەت بەبە نەخۆشیش.
جگەلەوەی ئایدیای مەرگ لە "تێڕامانەکان" یان لە هزری مارکەس ئەرەلیەس جۆی تێڕامانە هاوکات بابەتی مەرگ بەشێکی سەرەکیش لە نوسینی فەلسەفی ڕواقییەکان داگیردەکات. گشت هەوڵی فەلسەفەکەشیان بە ڕەوینەوەی ترس بووە لە مەرگ. ڕواقییەکان مەرگ بەو مەرگە دەبینن کە ئەپیکۆرەکان Epicureanism بینیویانە. ئەپیکۆرییەکان زرنگانە لەتەك مەرگدا دواون. ئەوەتا خودی ئەپیکۆر ئەژێت: مەرگ

پێویستە و ناشێت لێیبەدووربین. جا بۆ کوێندەرێ بچین تا لێیبەدوربین؟ هەروەك وتمان مارکۆس ئۆرێلیۆس زۆر شتمان لەسەر مەرگ پێدەڵێت: ئەوەی لە مەرگ بترسێت دەترسێت هەست لەدەستدات. کە هەستیشی لەدەستچوو هەست بە زەرەرمەندی ناکات. گەر جۆرێکی تر لە هەستیشی بەدەستهێنا دەبێتە جۆرێکی تر لە بوونەوەر و لە ژیان ناوەستێت. وەکیتریش، ئایدیای مەرگ لە هزری مارکۆس ئۆرێلیۆس لەوێوە دەستپێدەکات کە مەرگ دوا کردە سروشتییەکەی هەمووانە. هیچ یەکێك لە مەزنەکان (سوکرات، هێراکلیتس، ئەلێکسەندەی گەورە و...) لە مەرگ دەربازیان نەبووە. مەرگ وەك هەموو نەشونماکانی تر، کە دێنەسەر جەستە و گەشەی مر□ق، پ□ویستە سروشتی وەربگیردرێت. بە مەرگمان دەگەڕێینەوە بۆ شتە گشتەکەی لێوەیهاتووین. هەر وەك سەرەتا چۆن بەشێك بووین لە گشت، جیهان، ئاواش بووینەوە بە بەشەكە. پاش مەرگیش ڕۆح ناژێتەوە، گەردوون ئەم ڕۆحە لەخۆیدا بەرجەستەدەکات. لێرە ئەم بیریارە مەرگ وەك گەڕانەوەیەك دەبینێت. ئەو پزیشکانەش دەمرن خەڵکی لە مەرگ ڕزگاردەکەن. فەیلەسوفەکانیش کە بەردەوام قسە لە مەرگ دەکەن هەر دەمرن. کەواتــە مەرگ دوا بەختی هەمووانە، ئەو قەدەرەیە پێویستە هەموو بێ دوودڵی پەسەندیبکەین.
سەرئەنجام ئەم پادشا بیریارە لە ڕێگای تێڕامانەکانیەوە دەیەوێت پێمانبڵێت: ترس لە مەرگ دەمانخاتە ناو دۆزێك لە تالوکە و پەرێشانییەوە. مەرگ هاتنی شتێکی بێسلەمینەوەیە. دێت و کاری خۆیدەکات لە هەچ ئانوساتێکدا بێت. گرنگە ئێمە بە مرۆیبوونی خۆمانەوە سەرقاڵبین. مەرگ، لە ڕابردوو و ئێستا و دواڕۆژیش دا، هەقە و هەڵهاتن لێشی دەبەنگییە. هەست یان سۆزە وێرانکارەکانیش سەرچاوەی هەڵە و پەشێویەکانن. ڕۆحمان هێمنترین داڵدەمانە، ڕۆح ڕەنگی هەیە. ڕەنگەکانی پەیوەندی بە بیرکردنەوەکانی ڕۆحەوە هەیە. کردەی ڕاستئامێز و وتنی ڕاستئامێزانە پێویستە مەبەستی هەمووان بێت، گفتوگۆی مرۆڤی باش مەکە کە چ جۆرە مرۆڤێکە ببــە بەو مرۆڤە باشە. مرۆڤی بێ هەڵە هێشتا بوونی نییە. هێزی باش گەردوون دەباتەڕێوە، مرۆڤەکانیش بۆ یەکترکراون یان بۆ ئەوە هەن کە هاریکاری یەکدی بن. لێرەوە بەوە دەگەین کە: ژیان بۆ داناکان کێشەیە و بۆ دەبەنگەکانیش چارەسەرە.

ژێردەر:

Massimo Pigliucci. On COVID-19 and pandemics: a Stoic perspective

https://medium.com/the-philosophers-stone/on-covid-19-and-pandemics-a-stoic-perspective-66a9d800b14
Epiktetos . Anders Håkansson. övers. red. Handbok i livets konst. Lund: Bakhåll.2000.
Marcus Aurelius. Ellen Wester övers.; Vera Silverstolpe. red. Självbetraktelser. Stockholm: Forum.1967.
Meditations / Marcus Aurelius: http://seinfeld.co/library/meditations.pdf
Massimo Pigliucci. Fieser, James; Dowden, Bradley, red., ”Stoicism”, Internet Encyclopedia of Philosophy.2006.
John Sellars. Stoicism. Ancient philosophies; 1. Chesham, .Bucks: Acumen Pub.2006